

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIGA JIDDIY XAVF BO‘LIB TURGAN
SAREZ (“UYQUDAGI AJDAHO”) TAXALLUS OSTIDAGI KO‘L**

Ravshanqulov Firdavs Mashraf o‘g‘li
Mustaqil izlanuvchi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasiga Tog‘li Badaxshon muxtor viloyatidagi Sarez ko‘lining ta’sir qilishi ahamiyati yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Sarez, Usoy uyumi, buloqlar, Pomir, Markaziy Osiyo.

**A LAKE UNDER THE NICKNAME SAREZ ("SLEEPING DRAGON") THAT
IS A SERIOUS THREAT TO THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

Ravshankulov Firdavs Mashraf Ugli
Independent follower

ANNOTATION

This article highlights the importance of lake Sarez affecting the Republic of Uzbekistan in the mountainous province of Badakhshan.

Keywords: Sarez, Usoy pile, springs, Pomir, Central Asia.

**ОЗЕРО ПОД ПРОЗВИЩЕМ САРЕЗСКОЕ («СПЯЩИЙ ДРАКОН»),
ПРЕДСТАВЛЯЮЩЕЕ СЕРЬЕЗНУЮ УГРОЗУ ДЛЯ РЕСПУБЛИКИ
УЗБЕКИСТАН**

Равшанкулов Фирдавс Машираф Угли
Независимый последователь

АННОТАЦИЯ

В данной статье подчеркивается значение Сарезского озера, влияющего на Республику Узбекистан в горной провинции Бадахшан.

Ключевые слова: Сарез, Усойская свая, родники, Помир, Средняя Азия.

Tojikistonning Pomir tog'lari chuqurligida joylashgan Sarez ko'li 90 yil oldin kuchli zilzila kuchli yer qimirlashiga sabab bo'lganida yaratilgan bo'lib, o'z navbatida Murg'ob daryosi bo'yidagi ulkan dambaga aylangan. Hozirda Usoy dambasi deb ataladi. Hosil bo'lgan ko'l 3000m dan ortiq balandlikda atrofdagi drenajlar tepasiga o'ralgan bo'lib, balandlikdagi Akademi Nauk oralig'ini sug'oradigan suv havzasining

bir qismidir. Ko'l uzunligi 61 km, chuqurligi 500 m gacha bo'lib, taxminan 17 kubni egallaydi¹.

Sarez ko'li — Tojikiston Respublikasi Tog'li Badaxshon muxtor viloyati hududidagi ko'l. Pomirda, Shimoliy Alichur va Muzqo'l tizmalari orasida, 3239 m balandlikda joylashgan. Maydoni 79,6 km², suv sig'imi hajmi 16,07 km³, uz. 55,8 km, eng keng joyi 3,3 km. O'rtacha chuq. 190 m gacha, eng chuqur joyi 500 m. 1911-yildagi zilzila oqibatida Murg'ob daryosining chuqur vodiysini Usoy qishlog'i yaqinida tog' jinslari to'sib qo'yishi natijasida paydo bo'lgan hamda 1911-yilda sodir bo'lgan bu voqea Usoy uyumi nomini olgan. O'rta Osiyodagi eng katta uyumli suv havzasi. Suv to'plash maydoni 18 ming km². Murg'obdan tashqari ko'lga 16 doimiy va 20 dan ziyod vaqtincha suv oqimlari quyiladi. Asosan, muz suvlaridan to'yinadi. Ko'l ga quyiladigan o'rtacha ko'p yillik suv miqdori 1,48 km³. Uyum orqali suvning sizib o'tishi sodir bo'lmoqda. Buloqlar ko'rinishida suvning ko'ldan ko'p yillik o'rtacha oqib chiqish miqdori 1,46 km³ni tashkil qiladi. Suvi chuchuk. Ko'l sathi o'zgarib turadi. Keyingi 60 yil mobaynida suv sathining o'rtacha o'sishi yiliga 20 sm ni tashkil qildi. Yil orasidagi suv sathi o'zgarishining eng katta amplitudasi 12 m, eng kami 2 m ni tashkil qiladi. Ko'l suvi dekabr oxiri — yanvarning 1-yarmida muzlaydi, mart oxiri — may boshlarida muzdan bo'shaydi².

¹ https://earthobservatory.nasa.gov/images/2077/1/Lake_Sarez_Tajikistan_nasa.gov

² Agaxanyans O. Ye., Sarez, L., Gidrometeoizdat, 1989; Glazirin G.Ye., Nikitin A. M., Shchetinnikov A. S., Vodniy balans Sarezskogo ozera, Tr. SANIGMI, 1986, Vip. 113 (194); Gronskaya G. P., Ivanov Yu.N. va boshqa, Gidrologicheskoy rejim Sarezskogo ozera, Tr. GGI, 1977, Vip. 246; Aslov SM., Gorelkin N. Ye., Gidrometeorologicheskii monitoring Sarezskogo ozera, T., Izd. otdel SANIGMI, 2002

Usoy uyumining kengliklari odamni lol qoldiradi. Tog' jinslaridan yaralgan tabiiy suv omborining balandligi 567 metr, kengligi esa 3 kilometrdan iborat. Bu insoniyat tarixida qayd etilgan tog' jinslarining eng katta ko'chkisi hisoblanadi. Paydo bo'lgan bu uyum daryoning yo'lini to'sib qo'ygan va Sarez ko'lining havzasi asta-sekin suv bilan to'lgan. Dastlabki 3 yil mobaynida tadqiqotchilar ombordan suv oqayotganini sezmagani, ammo 1914-yilda Usoy uyumi orqali kichik buloqlar sizib o'tayotgani ma'lum bo'lgan. Yangi suv havzasining chuqurligi o'tgan davr mobaynida 270 metrdan oshgan. Tabiiy suv ombori hosil bo'lganiga 7 yil bo'lgach, Sarez ko'lining chuqurligi 477 metrga yetib, Usoy uyumidan 75 kilometr narida bo'lgan daryo vodiysini suv bilan to'ldira boshlagan³. Bugungi kunda Sarez ko'lining eng chuqur joyi 505 metrga teng. Yog'ingarchilik soni va suv bilan qanchalik to'lishiga qarab, ko'lining uzunligi 65 dan 75 kilometrgacha o'zgaradi. Suv havzasining bunday katta o'lchami atrof-muhit uchun tahdid tug'diradi.

Gap shundaki, Bartang vodiysida o'tkazilgan tadqiqotlarga ko'ra, Usoy uyumi birinchi uyum emas. Bu daryoda undan oldin ham ko'chkilar tushib, suv omborlarini hosil qilgan. Natijada oldin ham ayilli ko'llar hosil bo'lgan. Geologlar Bartang vodiysida antropogen davrida mavjud bo'lgan 9 turdagi suv havzalarining izini topgan. Ammo ularga nima bo'lgan? Ehtimol, ularning yo'q bo'lib ketishiga yoki Pomir tog'larida tez-tez ro'y beradigan zilzilalar yoki kuchli yog'ingarchiliklar sabab bo'lgan bo'lishi mumkin.

2023 yil 23 fevral kuni Tojikistonda bir nechta zilzila sodir bo'ldi. Zilzila episentri Tog'li Badaxshon muxtor viloyatining Murg'ob tumani markazidan 67 kilometr g'arbda, Sarez ko'lidan 30 kilometr sharqda joylashgani aytiladi. Mamlakat Favqulodda vaziyatlar davlat qo'mitasi zilzilalar Sarez ko'lga zarar yetkazmagani va suv toshqini xavfini keltirib chiqarmaganini [ma'lum qildi](#). Zilzilalar oqibatida ko'l suv toshqiniga sabab bo'lishi, bu Markaziy Osiyoning 4 ta davlati (Tojikiston, O'zbekiston, Qirg'iziston, Turkmaniston)ga ta'sir qilishi mumkinligi bir necha yildan beri taxmin qilib kelinadi. Xususan, 2015 yilda Sarez ko'li hududida 7,3 magnitudali zilzila sodir bo'lib, tosh qulashi qayd etilgan, ammo Usoy to'g'onida o'zgarishlar kuzatilmagan. Favqulodda vaziyatlar davlat qo'mitasiga ko'ra, zilzilalar epitsentri tog'li hududlarda va Murg'ob viloyati markazi hamda Sarez ko'li oralig'idagi odam yashamaydigan joylarda bo'lgan⁴. Usoy to'g'onining vayron bo'lishiga olib kelishi mumkin bo'lgan zilzila va ko'chkilar katta hajmdagi suvning sizib chiqishiga sabab bo'ladi. Hisob-kitoblarga qaraganda, vodiylarda to'lqin balandligi 15 metrga yetadi (bu 3 qavatli uy balandligiga teng). Bunday favqulodda vaziyat Tojikistondan tashqari O'zbekiston, Qirg'iziston va Turkmanistonga ham ta'sir ko'rsatadi. Shu kuni tushgacha yer yana bir

³ <https://daryo.uz/2019/01/22/Nega-Sarez-ko'li-birdaniga-4-mamlakatga-xavf-tug'dirmoqda?> — Daryo Yangiliklari

⁴ <https://www.gazeta.uz/oz/2023/02/24/Zilzila-oqibatida-Sarez-ko'lga-zarar-yetmadi> — Tojikiston – Gazeta.uz

necha marta silkindi. Qayd etilgan magnitudalar 4,5 – 5 ball bo'ldi. Sodir bo'lgan zilzilalar episentri Sarez ko'liga yaqin joyda bo'lgani ko'pchilikda xavotir uyg'otdi.

Biroq Tojikiston Favqulodda vaziyatlar qo'mitasi matbuot kotibi Umida Yusufiy xavotirlarga o'rin yo'qligini aytib chiqdi. «Sarez ko'lida kuzatuv va erta ogohlantirish tizimi me'yorida ishlamoqda. O'zgaruvchanlik va o'zgarishlar qayd etilmagan. Ko'lga suv kelishi va uning oqimi o'zgarishsiz qoldi», dedi u⁵.

Jumladan, 2020 yil 6 noyabr kuni Britaniyaning Daily Mail nashri Tojikistondagi Sarez ko'li haqida maqola e'lon qilgandi. Unda mazkur ko'l «Asta-sekinlik bilan harakatga keluvchi tabiiy bomba» deb atalgan. Shuningdek, Sarez ko'lida yuz berishi mumkin bo'lgan falokat tarixdagi eng yomon tabiiy ofatga olib kelishi mumkinligi aytilgan.

«Tojikiston hududidagi Pomir tog'larida joylashgan Sarez ko'li nafaqat bu mamlakat, boshqa Markaziy Osiyo mamlakatlari uchun katta xavf tug'diradi. Ko'chki natijasida tabiiy to'g'on bilan o'ralgan mazkur ko'l tabiiy mo'jiza bo'lish bilan birga asta-sekinlik bilan harakatga keladigan bombaga o'xshaydi. Agar Sarezda falokat sodir bo'lib, suvi oqib ketadigan bo'lsa, tarixdagi eng yomon tabiiy ofatni keltirib chiqarishi mumkin. Millionlab tonna suv, shag'al va cho'kindilar Bartang, Panj va Amudaryo bo'ylab oqib, ehtimol Orol dengizigacha yetib borishi mumkin. Falokat oqibatida Markaziy Osiyoda millionlab gektar yerlarni, shuningdek, Tojikiston, Afg'oniston, O'zbekiston, Turkmaniston va Qozog'istonda ko'plab aholi manzillarini suv bosishi mumkin» deb yozadi, nashr BMT tomonidan turli yillarda berilgan bayonotlariga asoslanib⁶.

1911 yil 3 mart kuni Tog'li Badaxshondagi Oqsuv daryosining irmoqlaridan biri bo'lgan Bartang daryosi oqadigan dara qattiq zilzila tufayli to'silib qoladi. Natijada daryoning yo'li yopilib, tabiiy to'g'on paydo bo'ladi. Shundan so'ng Bartang daryosi mazkur tabiiy to'g'onda yig'ila boshlaydi. 1925 yilgacha ko'lining suvi har yili 9 metr ko'tarilib boradi. 1925-1938 yillar oralig'ida 1,2 metrdan o'sib borgan. Undan keyin hozirgacha yiliga 0,2 metrdan ko'tarilyapti. 1938 yilga kelib ko'lining chuqurligi 480 metrga yetadi. Bugungi kunda Sarez ko'lining eng chuqur joyi 505 metrga teng.

⁵<https://kun.uz/news/2023/02/24/> «Uyqudagi ajdarho»: Tojikistondagi Sarez ko'li Markaziy Osiyo mintaqasi uchun qanchalik xavfli? (kun.uz)

⁶<https://kun.uz/news/2023/02/24/> «Uyqudagi ajdarho»: Tojikistondagi Sarez ko'li Markaziy Osiyo mintaqasi uchun qanchalik xavfli? (kun.uz)

1968 yilda er qimirlashi natijasida ko'lda ikki metr balandlikdagi to'liqlar yuzaga keladi. 1997 yilda Dushanbeda bo'lib o'tgan konferentsiyada dam beqaror bo'lgani va yana bir kuchli zilzila bo'lsa qulashi mumkin degan xulosaga kelgan. Jahon banki tomonidan 2004 yilda o'tkazilgan tadqiqotda dam barqaror ekanligi ta'kidlangan. Asosiy xavf yo'qolib, ko'lga tushishi mumkin bo'lgan taxminan 3 kub kilometrlik qoya massasi bo'lib ko'rinadi. Dambadan pastdagi vodiy shunchalik tor bo'lgani uchun har qanday to'fon juda halokatli bo'lardi. Jahon banki uchun STUCKY tomonidan amalga oshirilgan global xavf tahlili natijasi 2002 yilda Sankt-Peterburgda bo'lib o'tgan IAHR simpoziumida⁷ va 2006 yilda Barselonada bo'lib o'tgan Katta dambalar bo'yicha xalqaro kongressda⁸ taqdim etildi⁹.

Sarez ko'lida zilzila tufayli falokat yuz berishi mumkin degan xavotirlar Tojikistonning tegishli tuzilmalari va olimlari tomonidan bir necha bor asossiz deb topilgan. 2020 yilda Sarez ko'li yaqinida zilzila sodir bo'lgan va turli xavotirlar bildirilgandi. O'shanda Tojikiston Fanlar akademiyasi Geofizika xizmati rahbari Sobit Negmatullayev Sarez ko'li hududi mutaxassislarning doimiy nazorati ostida ekanini aytib chiqqandi. Olim, Usay to'g'onining vayron bo'lishi mumkinligidan xavotirga o'rin yo'qligini ta'kidlagandi¹⁰. Tojikiston Fanlar akademiyasi prezidenti Farhod Rahimiyning so'zlariga ko'ra, so'nggi 80 yil ichida Sarez ko'li oldida jiddiy zilzilalar kuzatilmagan. Tojikiston Favqulodda vaziyatlar qo'mitasi rahbari Rustam Nazarzoda esa Sarez ko'li mutaxassislarning doimiy nazoratida ekani va ortiqcha xavotirga o'rin

⁷ Bolt, B.A., W.L. Horn, G.A. Macdonald and R.F. Scott, (1975) *Geological hazards: earthquakes, tsunamis, volcanoes, avalanches, landslides, floods* Springer-Verlag, New York, ISBN 0-387-06948-8

⁸ Robert Middleton and Huw Thomas, *Tajikistan and the High Pamirs*, Odyssey, 2008, ISBN 962-217-773-5, ISBN 978-962-217-773-4

⁹ [https://en.wikipedia.org/Sarez Lake](https://en.wikipedia.org/Sarez_Lake) - Wikipedia

¹⁰ <https://kun.uz/news/2023/02/24/«Uyqudagi ajdarho»: Tojikistondagi Sarez ko'li Markaziy Osiyo mintaqasi uchun qanchalik xavfli?> (kun.uz)

yo'qligini ma'lum qilgandi. 2018 yildan boshlab O'zbekiston va Tojikiston o'rtasidagi do'stona aloqalar qayta tiklangandan so'ng ikki mamlakat o'rtasida Sarez ko'lidagi suvdan hamkorlikda foydalanish rejalashtirilayotgani haqida ma'lum qilindi.

Jumladan Shavkat Mirziyovning 2018 yil avgust oyida Tojikistonga qilgan tashrifi davomida bu mamlakat prezidenti Emomali Rahmon kelajakda O'zbekiston bilan hamkorlikda Sarez ko'lidagi suvdan foydalanish rejalashtirilayotgani haqida [gapirgandi](#)¹¹. «Biz bugun Sarez yuqori tog'li ko'lining toza suv resurslaridan foydalanish imkoniyatlarini o'rganishni boshlash haqida kelishib oldik va bu borada tegishli vazirlik hamda institutlarga topshiriq berdik. Kelajakda biz ushbu loyiha mintaqamiz aholisini suv bilan ta'minlashga ulkan hissa qo'shishiga ishonamiz», - degandi Tojikiston rahbari¹². «Men turli xalqaro tashkilotlar, shu jumladan, BMT tribunasi bilan ko'p bora ma'lum qilganman, hamda bugun yana bir bor aytmoqchimanki, biz qo'shnilarimizni hech qachon suvsiz qoldirmaganmiz va qoldirmaymiz», - deya qo'shimcha qilib o'tdi Rahmon¹³.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston Respublikasining suvga bo'lgan talabi va ehtiyoji yil sayin oshib bormoqda. Yaqin 50 yil ichida Markaziy Osiyo davlatlarida suv yetishmaslik holatlari kuzatiladi, shu sababli bizning hukmat rahbarimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan qo'shni Tojikiston davlati bilan suv resurslari hamda qishloq xo'jaligidagi hamkorlik yuzasidan katta-katta loyihalar ishlab chiqilmoqda. Masalan Sarez ko'lidan ikki davlat manfaatli foydalanish va chuchuk suv muammosini birgalikda yechish masalalarini o'rganib chiqishmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Agaxanyans O. Ye., Sarez, L., Gidrometeoizdat, 1989; Glazirin G.Ye., Nikitin A. M., Shchetinnikov A. S., Vodniy balans Sarezskogo ozera, Tr. SANIGMI, 1986, Vip. 113 (194); Gronskaya G. P., Ivanov Yu.N. va boshqa, Gidrologicheskoy rejim Sarezskogo ozera, Tr. GGI, 1977, Vip. 246; Aslov SM., Gorelkin N. Ye., Gidrometeorologicheskii monitoring Sarezskogo ozera, T., Izd. otdel SANIGMI, 2002.
2. <https://earthobservatory.nasa.gov/images/2077/1> Lake Sarez, Tajikistan (nasa.gov).
3. <https://kun.uz/news/2023/02/24/> «Uyqudagi ajdarho»: Tojikistondagi Sarez ko'li Markaziy Osiyo mintaqasi uchun qanchalik xavfli? (kun.uz).
4. <https://kun.uz/news/2018/08/18/> Rahmon: Tojikiston qo'shnilarini hech qachon suvsiz qoldirmaydi (kun.uz).
5. <https://en.wikipedia.org/> Sarez Lake - Wikipedia.

¹¹<https://kun.uz/news/2018/08/18/> Rahmon: Tojikiston qo'shnilarini hech qachon suvsiz qoldirmaydi (kun.uz)

¹²<https://kun.uz/news/2018/08/18/> Rahmon: Tojikiston qo'shnilarini hech qachon suvsiz qoldirmaydi (kun.uz)

¹³<https://kun.uz/news/2018/08/18/> Rahmon: Tojikiston qo'shnilarini hech qachon suvsiz qoldirmaydi (kun.uz)

6. Robert Middleton and Huw Thomas, *Tajikistan and the High Pamirs*, Odyssey, 2008, [ISBN 962-217-773-5](#), [ISBN 978-962-217-773-4](#).
7. Bolt, B.A., W.L. Horn, G.A. Macdonald and R.F. Scott, (1975) *Geological hazards: earthquakes, tsunamis, volcanoes, avalanches, landslides, floods* Springer-Verlag, New York, [ISBN 0-387-06948-8](#).
8. <https://daryo.uz/2019/01/22/> [Nega Sarez ko'li birdaniga 4 mamlakatga xavf tug'dirmoqda? — Daryo Yangiliklari.](#)
9. <https://www.gazeta.uz/oz/2023/02/24/> [Zilzila oqibatida Sarez ko'liga zarar yetmadi — Tojikiston – Gazeta.uz](#)